

Вікторія ПАЗДРІЙ

аспірантка Науково-дослідного інституту українознавства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ORCID: 0009-0003-5366-6789
E-mail: vikapazdrii@gmail.com

«ЯФЕТИЧНА» ЄВРОПЕЙСЬКІСТЬ ЯК ОСНОВА КУЛЬТУРНОЇ ГЕНЕЗИ УКРАЇНЦІВ У ДОРОбКУ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ШКОЛИ ІСТОРІОГРАФІЇ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз «яфетичної» європейськості як фундаментальної основи культурної генези українців у концепціях державницької школи історіографії. Автор обґрунтовує те, що розуміння виховного потенціалу української культури можливе лише у зв'язку з її історичними витоками, невід'ємними від європейської культурної спільноти. На основі класичного визначення Е. Б. Тайлора культура розглядається в публікації як складна система символічних форм, норм і практик, що формують ідентичність спільноти. Особливу увагу приділено аналізу ідеї «яфетичності» — історичної європейськості, яка постає не як біологічна чи расова, а як ціннісна й ментально-культурна спільність, що об'єднує народи Європи на основі античної спадщини, християнських засад і розвинених соціальних інституцій.

Доводиться, що у працях представників державницької школи української історіографії (В. Липинського, Д. Дорошенка, М. Чубатого, М. Кордуби, І. Крип'якевича, О. Шульгина, С. Шелухина та ін.) простежується послідовне обґрунтування історичної й ментальної європейськості українців. Державники наголошували на визначальній ролі державності, політичної еліти, правових традицій та інтеграції української історії до ширшого європейського простору, що протиставлялося народницькому звуженню нації до етносу і селянства. Зокрема, В. Липинський аргументував, що без держави нація лишається етнічним масивом, а формування політичної нації ґрунтується на спадковій еліті, державній ідеології та культурі хліборобської спільноти.

У працях О. Шульгина й Б. Крупницького доводиться етнокультурна спорідненість українців з європейськими народами та необхідність відмежування від «азійських» моделей державності. На підставі розгляду концепцій М. Чубатого, М. Кордуби, І. Джиджори, С. Шелухина та І. Крип'якевича автор узагальнює, що історики державницької школи визнавали багатокомпонентність української генези, відкритість до зовнішніх впливів і визначальну роль західноєвропейських (норманських, литовських, кельтських, візантійських) факторів у формуванні політичної, правової й культурної ідентичності українців. Окремо розглядається внесок кожного з істориків у розробку ідей про націєтворення, державницький підхід, розвиток національної еліти й історичну рецепцію європейських цінностей.

Ключові слова: новітня історія України, історія етнокультури, європейська спадщина, історіографічна традиція державництва, походження української культури, яфетичність.

Victoriia PAZDRII

PhD student at the Research Institute of Ukrainian Studies
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

“JAPHETHIAN” EUROPEANNESS AS THE BASIS OF THE CULTURAL GENESIS OF UKRAINIANS IN THE WORK OF THE STATE SCHOOL OF HISTORIOGRAPHY

Abstract. This article offers a comprehensive analysis of «Japhethian» Europeanness as a foundational concept in the cultural genesis of Ukrainians within the theoretical framework of the statehood school of Ukrainian historiography. The study argues that an adequate understanding of the formative and educational potential of Ukrainian culture is possible only by exploring its historical roots, which are intrinsically linked to the broader European cultural community. Drawing on E. B. Tylor's classical conception of culture as a complex whole encompassing symbolic forms, norms, and practices, the article pays particular attention to the notion of "Japhethicity". Here, this is understood not in biological or racial terms, but as a system of shared values and mental-cultural orientations that unite the peoples of Europe through a common classical heritage, Christian principles, and developed social institutions.

The analysis shows that leading representatives of the Ukrainian statehood school of historiography — including V. Lypynskii, D. Doroshenko, M. Chubatyi, M. Korduba, I. Krypyakevych, O. Shulhyn, S. Shelukhin, and others — consistently substantiated the historical and mental Europeanness of Ukrainians. These scholars emphasized the crucial role of statehood, national elites, legal traditions, and the integration of Ukrainian history into the wider European context. This perspective stands in marked contrast to the populist («narodnik») historiographical tradition, which tended to reduce nationhood to ethnicity and the peasantry while neglecting the significance of state-building. In particular, V. Lypynskii asserted that without a state, a nation remains merely an ethnic community and that political nationhood is achieved through the presence of a hereditary elite, a coherent state ideology, and an agrarian cultural foundation.

The works of O. Shulhyn and B. Krupnytskii underscore the ethno-cultural affinity of Ukrainians with other European peoples and advocate for the rejection of "Asiatic" models of statehood in favor of European political traditions. Drawing on the concepts developed by M. Chubatyi, M. Korduba, I. Dzhydzhora, S. Shelukhin, and I. Krypyakevych, the article concludes that the statehood school historians recognized the multicomponent nature of Ukrainian genesis, openness to external influences, and the decisive role of Western European (Norman, Lithuanian, Celtic, Byzantine) factors in shaping Ukraine's political, legal, and cultural identity. The individual contributions of these historians to the development of nation-building concepts, state-centered approaches, the formation of a national elite, and the appropriation of European values in Ukrainian historical discourse are also examined.

Keywords: *modern Ukrainian history, ethnocultural development, European legacy, historiographical tradition of statehood, origins of Ukrainian culture, Japhetism.*

Постановка проблеми. Розуміння виховного потенціалу української культури неможливе без студювання її витоків, безпосередньо пов'язаних з історією європейської культурної спільноти. У найширшому розумінні культура ще наприкінці XIX ст. була визначена Е. Б. Тайлором як складне ціле, що включає в себе знання, віру, мистецтво, мораль, право, звичаї та будь-які інші здібності і звички, набуті людиною як членом суспільства [27, с. 7]. Культурну генезу нації, у відповідності до цього, доцільно характеризувати як процес історичного формування й соціального закріплення сукупності символічних форм, норм, практик і смислів, що забезпечують внутрішню ідентичність спільноти та її відмежування від «чужого».

Уявлення про європейців як єдину «яфетичну» групу народів, які є кровно, історично й, відповідно, культурно спорідненими, простежується в історичних джерелах різних епох. Зокрема, автор «Повісті временних літ», який іменує себе Нестором, «чорноризцем Феодосієвого монастиря Печерського», попередньо наголосує на спільному «яфетичному» походженні варягів і слов'ян: «*Яфетове бо коліно й це: варяги, свеї, нормани, готи, русь, англї, галичани, волохи, римляни, німці, корляги, венециї, фряги та інші. Вони сидять [одні коло одних] од заходу до півдня і сусідять з племенем Хамовим*» [18]. У першому томі шеститомника «Історія занепаду і падіння Римської імперії» («The History of the Decline and Fall of the Roman Empire») Е. Гіббон (1782) також умовно визначає європейську спільноту як «яфетичну»: «*Нащадки Яфета, які з часом розселилися по величезних просторах Європи, вирізнялися своєю мовою, манерами та зброєю. Вони утворили ранні племена Європи, які своїми завоюваннями та поселеннями поступово затьмарили більш давні народи світу*» [26].

У контексті історії культури яфетичність (історична європейськість) постає не як біологічна чи расова ознака, а радше як сформований комплекс ментально-культурних ознак, норм і цінностей, що

об'єднують народи Європи на основі спадкоємності античної (греко-римської) філософської, правової, політичної та мистецької традицій, а також світоглядних і етичних засад християнства, які знаходять своє відображення в усталених культурних практиках і функціонуванні соціальних інституцій. Глибинне усвідомлення виховного потенціалу української культури як історично європейської можливе лише за умови розуміння тих характерних ознак яфетичності, що проявлялися в етносвідомості праукраїнців і українців на всіх етапах історичної генези нації. Унікальним матеріалом для цього слугує науковий доробок державницької школи історіографії, у якому історична й ментальна європейськість українців доводиться історіософським аналізом, у т. ч. в контексті культурної генези. Тому дослідження праць істориків державницького напрямку актуальне для розуміння виховного потенціалу української культури й етноментальності українців у цілому.

Аналіз наукових публікацій. У радянські часи наукова творчість істориків державницької школи як «класово ворожих елементів» і особливо бачення ними культурної генези українців не досліджувалися об'єктивно з політичних причин.

За кордоном виток державницьких історіософських концепцій ґрунтовно аналізувалися з 20-х рр. XX ст., як-от у монографії Д. Дорошенка «Огляд української історіографії», уперше виданій у Празі у 1923 р. [8]. У зазначеній праці, зокрема, була представлена тематична класифікація досліджень державницької школи історіографії за напрямками: концепційним (теоретико-перспективним), позитивістським, «сучасницьким» і «юридично-правовим».

І. Кривецький [12] розглядає державницьку течію історіографії в контексті «відродження національно-державної думки». Дослідник підкреслював, що «державники» пропонували нове, прагматичніше, бачення української історії у співставленні з романтизованими народниками. Вони підносили тлумачення генези українства й української культури на рівень,

вищий за конкретні етнографічні чи соціально-побутові процеси чи явища.

Погляди «державників» на генезу українства й української культури часто досліджувалися в порівнянні з поглядами народницької школи, як, зокрема, у напрацюваннях І. Гирича [3], Я. Дашкевича [5], Я. Ісаєвича [9] та ін. Ю. Лебедева [15] дослідила початковий етап розвитку української державницької історіографії (20–30-х рр. ХХ ст.). О. Ясь [25] ґрунтовно простудіював державницьку традицію в українській зарубіжній історичній науці у період 1945–1991 рр.

У контексті «яфетичного» (історично-європейського) дискурсу цікавою є праця К. Галушка «Консерватор на тлі доби. В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих»» (2002) [1]. У монографії аналізується політична філософія засновника державницької школи історіографії в контексті європейських консервативних ідей початку ХХ ст.

У сучасній вітчизняній гуманітаристиці до цього часу бракує аналітичних праць, у яких комплексно висвітлювалися би спільні ідеологічні орієнтири та концептуальні підходи до осмислення генези українців (зокрема культурної) в доробку різних представників державницької школи історіографії. Саме це і зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є розкриття бачення українського культурного націєтворення (в «яфетичному» проєвропейському дискурсі) у працях представників державницької школи історіографії (1900–70-ті рр. ХХ ст.).

Основна частина. Провідні історіографи й історіософи України приділяли достатньо уваги питанням націєтворення. Основна заслуга в дослідженні націєтворчих проблем належить державницькій школі української історіографії, сформованій революційними подіями 1917–1921 рр., світовою кризою після Першої світової війни і краху спроб тогочасної української еліти відстояти власну державність.

Д. Дорошенко (1882–1951) відносить до державницької (або «державної», за його визначенням) школи історіографії науковців, які в центр своїх досліджень ставили державу. Їх можна умовно поділити на чотири групи: 1) істориків, які писали історію з теоретичної перспективи, тобто концепційну історію (В. Липинський, О. Шульгин (1889–1960), Б. Крупницький (1984–1956), С. Шелухин (1864–1938)); 2) тих, які займалися загальною історією, застосовуючи позитивістський метод (С. Томашівський (1875–1930), І. Крип'якевич (1886–1967), М. Кордуба (1876–1947), М. Чубатий (1889–1975), І. Джиджора (1880–1919) та ін.); 3) учених, які досліджували виключно сучасну їм історію (В. Кучабський (1895–1971)); 4) істориків-юристів, які займалися історією держави і права та взаєминами України з іншими державами (С. Дністрянський (1870–1935), Л. Окіншевич (1898–1980), В. Старосольський (1878–1942), А. Яковлів (1872–1955) та ін.) [8, с. 6].

Зважаючи на те, що яфетичний дискурс історичної генези українців не обмежується однією історичною епохою та не зводиться до історії держави і права, а також історичних взаємин українців з іншими

народами, зосередимося на концептуалістичних і позитивістських напрацюваннях теоретиків націєтворення державницької школи. Початок ґрунтовних досліджень націєтворення як феномену генези, відмінного від етногенезу, був покладений лідером історичних державників В. Липинським.

Як зазначає Д. Дорошенко, «...В. Липинський, окрім того, аргументував, що без держави немає нації, є лише народ в етнічному сенсі. Ця концепція державності відрізнялася від поглядів представників народницького напрямку української історіографії, що його репрезентували такі вчені, як Микола Костомаров (1817–1885), Володимир Антонович (1834–1908), Олександр Лазаревський (1834–1902) і Михайло Грушевський (1866–1934). Як відомо, в історичних концепціях цих істориків примат віддавався соціально-економічним, а не державно-політичним інтересам. В центрі їх уваги стояв народ, під яким вони головно розуміли селянські маси, рахуючи їх вирішальним чинником історії, на відміну від істориків-державників, які рушійним мотором історичного процесу вважали еліти» [8, с. 7–8]. Оскільки представники народницької школи історіографії ототожнювали народ із нацією, їхнє розуміння націєтворення нерідко зводилося до етногенезу. Державницька ж школа, яка більш повно прийняла сучасні їй напрацювання західноєвропейської історіографії, суттєво розширювала поняття історичної генези українців до контексту однієї з передових «яфетичних» націй. Тому саме напрацювання її представників можуть служити основним орієнтиром для сучасних дослідників питань національної генези.

Як пише дослідниця доробку В. Липинського С. Фіцик, засновник державницької школи історіографії був апологетом творення незалежної національної держави, де націю становлять усі громадяни різного етнічного походження. Ключова роль в націєтворенні відводиться національному консерватизму, який полягає у ставленні до сформованої і сталої державницької ідеології, виведеної зі старовинних народних традицій та звичаїв, зокрема з державного досвіду гетьмансько-козацьких часів, високої етичної культури хліборобської спільноти. Остання розглядається В. Липинським як рушійна сила подальшого національного відродження України [21, с. 191].

М. Гедін називає класократичну концепцію В'ячеслава Липинського «засобом українського державотворчого процесу», оскільки Липинський зосередився на пошуку оптимального для України суспільно-політичного устрою, який кардинально відрізнявся б як від польської анархічної шляхетської демократії, так і від московського східного деспотизму [2, с. 42]. Первинним в процесі націєтворення, з його точки зору, є формування національної аристократії (еліти), яку визначали переконання, а не походження по крові (сам В. Липинський був етнічним поляком (кресов'яком), а не українцем).

Націєтворення українців, за Липинським, має відбуватися на засадах патріотизму (*patria*), а не ідейного націоналізму (*natio*), причому з чітким усві-

домленням українцями їхньої протективної ролі у світі: «Що доки українство не візьме на себе ролі оборонця Землі, замість дотеперішньої своєї ролі оборонця Нації, то іншої долі в Польщі, як доля колишньої православної — вкінці наведеної на католицизм — екстериторіяльної секти, а в Росії долі іншої, як доля Пушкарів і Феофанів-Прокоповичів, збудуваних своїм екстериторіяльним українським націоналізмом Російську Імперію — нехай воно не жде» [16]. Героїчна боротьба українців проти загрози неорашизму, з нашої точки зору, може вважатися вимушеним взяттям на себе «ролі оборонця Землі», оскільки путінська експансія є загрозою для Європи й усього світу.

Інший представник державницької школи історіографії, О. Шульгин, у своїй праці «Державність чи Гайдамачина?» (1931) обґрунтовує прозахідний напрямок націєтворення українців кількома чинниками, серед яких:

- необхідність «заводити тісніші знайомства і співпрацю з можливо більшою кількістю чужинців, з ріжними націями і державами [24, с. 2]. Серед цих «чужинців» О. Шульгин насамперед називає яфетичних французів, англійців, румунів, поляків, чехів;

- протистояння революційному хаосу, який руйнує націю, т. зв. «новітній гайдамачині». В. Липинський позначав це явище терміном «хамова сила» [17], а С. Томашівський — «петлюрівщина» [20]. Причому О. Шульгин чітко розмежовував здобутки історичного гайдамацького руху (віддаючи шану, зокрема, героїчним подвигам М. Залізняка й І. Гонти) і «гайдамацькі кличі», які дестабілізували сучасне йому українське суспільство;

- потребу української нації в конструктивності, які несуть у собі західні моделі націєтворення (В. Липинський у своєму памфлеті «Хам і Яфет» (1928) акцентує увагу на британській, згадуючи «англійсько-го слугу державного» [17];

- побудову соборності України на засадах її самостійності, що було можливо лише в контексті західної патріотичної демократії;

- автономія і забезпечення національних інтересів українців в межах інших держав (у цьому питанні О. Шульгин є одним із небагатьох українських історіософів минулого століття, які розглядали націєтворення як глобальнішу категорію, аніж державотворення українців);

- конструктивне націєтворення через залучення національних меншин, інших етносів, які можуть увійти до складу української нації;

- протистояння штучній «пацифікації», у чому О. Шульгин є одноступенем сучасних українських учених, які з наукової точки зору опонують закликам будь-якого перемир'я з російським загарбником [24].

Б. Крупницький був переконаний, що саме невизнання європейськості українців світом чинило суттєві перешкоди націєтворенню: «Для нас, українців, трагедія полягає саме в тому, що в Європі призвичаїлися дивитися на Східню Європу як цілість і ідентифікувати її з Росією. Тим самим нас ніби при-

мушено поділяти долю росіян. Відмовлення Сходові європейськості означало, що й Україна переставала бути частиною Європи, що й Україна мала бути Азією або Євразією» (1956 р.) [14]. Крупницький визначав суспільство тогочасної Російської імперії породженням впливу на слов'ян історичної ментальності Сходу, але «не цивілізованих країн Азії (Індії, Китаю тощо), але азійських номадів» [14]. Відповідно, хоча наслідок східних впливів на українське націєтворення можна оцінювати по-різному, він однозначно поступався європейським цивілізаційним надбанням як ближчим до України і територіально, і ментально. Тому державницький західний підхід був однозначно конструктивнішим у питаннях українського націєтворення, аніж наблизений до азійського (стихийно-народний).

Б. Крупницький посилається у своїх міркуваннях на Ю. Дивнича (псевдонім Юрія Лавріненка (1905–1987)), який визначає Україну як особливий, неазійський, Схід: «Тим часом Схід — це ані Захід, ані Азія. Це окремий складник великого середземноморського європейського культурного круга, що веде свій початок від античного світу і стародавніх греків. У цьому крузі Схід окремий сектор поруч і найближче до Заходу. Схід має свої геополітичні і культурно-історичні спільні умови і свою спільну долю так само, як таку спільність має і багатонаціональний Захід. Не можна відірвати Україну від Сходу. Україна була, є і буде одним з основних складників Сходу» [7, с. 2]. Тобто можна зауважити, окрім «ординського, «хамічного» Сходу (номади) і «цивілізованого» (Індія, Китай) державницькі історіософи визнавали проєвропейський Схід, ближчий до Заходу. І якраз його вплив, разом із «яфетичністю» європейською, стимулював у різні історичні епохи українське націєтворення.

С. Шелухин був прибічником кельтської теорії української етногенези, яка вплинула й на тенденції вітчизняного націєтворення (що викладено, зокрема, у його праці «Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції» (1929). Шелухин ототожнював русинів з кельтським плем'ям рутенів, які у I ст. до н.е. проживали на півдні Галлії (сучасна територія Південної Франції). Ця теорія не була у свій час достатньо аргументована археологічно, аби увійти у «канон» міграційних теорій етногенези українців разом з норманською та азійською. Однак історіософські спостереження Шелухина щодо паралелей у націєтворенні українців і французів є цікавими з історіософської точки зору та цінними для дослідження історичної генези українців у «яфетичному» дискурсі.

Зокрема, дослідник відзначає: «Кельтська теорія походження Київської Русі з Римських Галій та Норіку переносить питання про феодализм на Україну з його боярами та кметами в область розвитку Західно-Європейського явища на Українському ґрунті, розуміється з особливостями, залежними од місцевих та національних одмін і взаємовідносин. Це відноситься до політичного та соціального

устрою Київської Русі, зерна якого ми знаходимо у кельтів у Галії. Русь прийшовши у Київ з Гальської Рутенії, принесла з собою все, що мала в своїх духовних надбаннях, в своїй психіці, практиці, історії, в своїх поняттях, взаєминах, світогляді» [23].

Відповідно, притаманність українцям рис кельтської історичної свідомості в числі інших чинників визначала подальший європейський, «яфетичний», дискурс їхньої історичної генези. В історичній науці, а отже, і в історіософії, під історичною свідомістю в загальному сенсі розуміється процес визрівання та самоусвідомлення суспільством своєї суті, свого «Я» [10].

І. Крип'якевич описує комплексну структуру українського світогляду як основної рушійної сили його націєтворення. Будучи «народом здобувців і завойовників», українці, на його думку, «своїй первісній енергії і творчій силі (...) нічим не відрізнялися від таких самих виступів гелленів, італіків чи інших» [13]. Дослідник аналізує формування українського історичного світогляду за окремими епохами. Так, наприклад, князівська доба включає в себе три етапи цього процесу:

1) проживання предків українців у власному середовищі, коли вони ще мало зустрічалися з сторонніми народами;

2) долучення до виру міжнародного життя і підпадання під його різномірні впливи;

3) час, коли українці «перетравили ті чужі позички» і стали творцями власної окремої культури [13].

Як основні історичні архетипи українців у контексті середньовічного націєтворення І. Крип'якевич виділяє «войовника» і «господаря». Основні ж впливи на українську націю, на його думку, були трьохсторонніми: «з азійського орієнту, із скандинавської півночі та з візантійського півдня». Причому азійський, ординський, вплив науковець бачить лише як деструктивний («...агресивність Азії служила нашим предкам за осторогу, що зі сходом неможлива як-небудь дружба і взаємини»), але, водночас із тим, нетривалий («Давні українці мали настільки вироблену власну культуру, що легко видобулися з-під орієнтальних впливів») [13].

Натомість, «яфетичний» варязький вплив розцінюється І. Крип'якевичем, якого традиційно відносять до прибічників норманської теорії етногенези, як націєтворчий: «Варяги внесли творчий фермент у життя України» [13]. Він також позитивно оцінює і візантійський вплив на процес формування української нації: «Наші предки, приймаючи добровільно християнство в грецькому обряді, самі створили пригоже поле для поширення візантійської культури. (...) Візантія мала рішальний вплив на піднесення духовної культури» [13].

Подальше активне націєтворення українців, за словами І. Крип'якевича, породжувало нові історичні типи: «Коли вже поняття батьківщини, рідної землі стало живе і тверде, в українському світогляді виступили ще виразніше дві відвічні риси — войовника і хлібороба. У боротьбі з степовими кочівниками, у виступах проти різних наїздників, скріпився

тип лицаря-войовника, зв'язаного з землею, що її обробляє і поширює» [13]. У князівську добу були сформовані і основні риси української національної еліти: 1) тісний зв'язок світогляду з землею, 2) військово-лицарські елементи, 3) хліборобські замилювання, 4) живе, радісне наставлення до життя.

У «міщансько-козацьку» добу «заможні і культурні верхи нашого міщанства», за переконанням І. Крип'якевича, «не відрізнялися нічим від патриціату інших націй»: на той час це були здебільшого поляки, литовці й німці. Отже, мова знову йде про «яфетичну елітарність», високу адаптованість української нації до тогочасної європейської спільноти. І. Крип'якевич також наводить переконливе обґрунтування того, що запорізьке козацтво цілком відповідало тим критеріям, які висувалися до європейських лицарських орденів, а отже, і в цьому спорідненість із Заходом була беззаперечною.

І. Крип'якевич, один із небагатьох історіософів, чітко окреслює формування типової для європейців історичної філософії індивідуалізму в українському контексті, описуючи це явище так: «У бойовій атмосфері цих сторіч зросло і вироблювалося не тільки громадянство, але й одиниця. Державні мужі, войовники, організатори, письменники, мистці — цілий ряд всяких талантів виявився у тих бурхливих часах. Зріст індивідуальності — це також вислід цього свободолюбивого життя, яким славилася тогочасна Україна, де одиниця не давала себе закувати в ніяке ярмо, а все прагнула волі» [13]. У підсумку, сформувалися такі риси української етноментальності, як 1) любов до батьківщини внаслідок зростання української свідомості; 2) любов до свободи й цінування рівності; 3) усвідомлення громадської дисципліни і державного авторитету; 4) консерватизм у «доброму і лихому» розумінні.

М. Чубатий поділяв уявлення про двокомпонентність генези нації, яка складається з етногенези й націєтворення: етнос у його розумінні являв собою свідому своєї єдності спільність мільйонів духовно зв'язаних людей (які впродовж століть спілкуються однією мовою, мають спільну релігію, мораль і бажання жити на тій самій території і обороняти її), а національність, за європейською традицією, ототожнювалася з державністю [4]. На думку М. Чубатого, слов'янська і варязька (норманська) теорії української етногенези, які закономірно витікають з «Повісті временних літ», подаються в літописі як рівнозначні, з однаково критичним для часів літописця підходом. А отже, недоцільно вважати одну з них історичною правдою, а другу — легендою. М. Чубатий вважав, наприклад, що Київська Русь була «державним твором, створеним антськими слов'янами» [22, с. 45], а процес консолідації руського, або українського, народу (націєтворення) каталізували декілька важливих історичних факторів:

- «накинений» Київській Русі у IX ст. протекторат хозарів і протистояння йому з боку князів Аскольда й Діра;

- напад північних «варягів» під проводом Олега та залучення до складу Русі великої кількості людей неслов'янського походження, іншого економічного й духовного рівня. М. Чубатий, як і сучасні представники ранньосередньовічної теорії етногенезу на чолі з Л. Залізнякам, відстоював думку про імперську суть Київської Русі, яка розширювалася за рахунок колоніальних територій-анексів [22, с. 45], що було типовим і для західноєвропейських імперій;

- подальша консолідація північних територій-колоній, включаючи землі фінських племен на північному сході, за допомогою варязької військової сили;

- досить легка асиміляція варягів і слов'ян, що свідчить про їхню культурну близькість як європейських, «яфетичних», народів;

- швидке формування складної системи боярської аристократії за європейською моделлю тощо.

Уваги дослідників яфетичного (проєвропейського) дискурсу історичного націєтворення українців також заслуговують праці М. Чубатого з історії вітчизняного права, у яких він аргументує доцільність розглядати останню в інтеграції з історією правових систем Європи, як-от: «Державно-правне становище українських земель литовської держави під кінець XIV в.» (1926), «До історії адвокатури в Україні» (1934), «Українська історична наука (її розвиток та досягнення)» (1971) тощо.

Більшість названих представників державницької школи історіографії приділяли особливу увагу періоду Київської Русі як ключовому етапу визначення українцями основ їхнього націєтворення. Однак такий підхід не був єдиним. Так, М. Кордуба, поставивши собі за мету визначити переломний момент, «котрий спонукав населення теперішніх українських земель згуртуватися в окрему етнічну групу, котрий отже дав товчок до утворення окремої української нації», прийшов до висновку, що це «загорнення в XIV ст. південно-західних руських земель Литвою і перенесення живучого в цих землях населення у нові політичні, церковні і культурні умовини» [11, с. 539]. Деякі терміни, які М. Кордуба висловив у цій публікації (наприклад, «українсько-білоруська нація»), є спірними, однак для дослідження культурної генези українців в яфетичному дискурсі є цінним його розуміння литовських впливів на українське націєтворення. Як основний чинник творення української нації історик виділяє «спільноруську культурну сферу», яка включає в себе мову, звичаї, релігію тощо.

І. Джиджора поділяв погляди сучасних йому науковців про спільність форм землеволодіння у германців, слов'ян та в українських землях, що переконливо свідчить про подібні закономірності їхнього націєтворення. Він також акцентував увагу на значимості для українського націєтворення польсько-литовської доби (як і М. Кордуба), критикуючи колег (зокрема О. Єфіменко) за надмірну зацикленість на «київському періоді». На думку І. Джиджори, за основний період українського націєтворення слід усе ж таки вважати Гетьманщину, а в основі цього процесу

лежала національно-економічна самобутність (або «державно-економічна»): «... через довше, ніж деінде, існування державно-економічної окремішності в масі могло сильніше вкорінитися почуття національно-культурної окремішності, так що могло переховуватися через пізніші беспросвітні часи вже до порогу XIX ст. і послужити зародком національного відродження. Ясно, що гетьманщина повинна бути центром нашої історії в XVII і XVIII ст.» [6, с. 119].

І. Джиджора детально зосередився на провідній ролі козацької старшини Гетьманщини як національної еліти (що, зокрема, відображено і в концепції «Яфетової Сили» В. Липинського). Як вважає Н. Місько, саме з аналізу цього аспекту націєтворення почалися державницькі дослідження І. Джиджорою генези української нації, адже історикам-народникам «елітарний підхід» у цілому властивий не був [19, с. 139]. Отже, можна підсумувати: розглядаючи різні аспекти націєтворення від Київської Русі до Гетьманщини, представники державницької школи української історіографії змогли довести, що європейські та історичні зв'язки з Європою були рушійними чинниками становлення сучасної української нації.

Висновки і пропозиції. Державницька школа в діаспорі активно розвивала історіософський концепт природної культурної європейськості українців, яка в нашому дослідженні аналізується як «яфетичність». Зокрема, ідеолог українського державництва В. Липинський заперечував народницьке зведення нації до етносу і вважав за необхідне творити політичну націю на засадах державності, спадкової еліти та ідейного патріотизму, а не революційного етнонаціоналізму. Він підкреслював важливість національного консерватизму, що спирається на традиції козацької державності й високу етичну культуру хліборобської спільноти, вбачаючи в цьому основу для відродження модерної української держави.

М. Чубатий трактував націєтворення українців як процес, споріднений із західноєвропейськими моделями, наголошував на ролі державності, багатоконтактності етногенезу, впливі різних європейських факторів (зокрема, норманських і литовських), а також інтегрував історію українського права в загальноєвропейський правовий контекст. О. Шульгин, у свою чергу, виразно окреслював прозахідний вектор розвитку, вказуючи на спорідненість українців із «яфетичними» європейськими народами — французами, англійцями, румунами, чехами, поляками — і наголошував на потребі відмежування від «новітньої гайдамаччини».

Б. Крупницький прямо пов'язував успіх українського націєтворення з визнанням української європейськості, вказуючи, що ототожнення України з росією як частиною «недомодерної» Азії було історичною пасткою. І. Джиджора послідовно підкреслював подібність соціально-економічних структур у германців, слов'ян і на українських землях, зосереджуючи увагу на аналогічності форм землеволодіння та закономірностях націєтворення.

С. Шелухин, розвиваючи кельтську теорію походження Київської Русі, виводив витoki української політичної культури з досвіду Галльської Рутенії. І. Крип'якевич, у межах норманської версії етногенезу, визнавав варязький і візантійський впливи конструктивними для становлення українського історичного світогляду, зокрема індивідуалізму та лицарсько-господарського ідеалу. М. Кордуба акцентував увагу на тому, що визначальний імпульс для формування окремої української нації пов'язаний не з автохтонною ізоляцією, а з інтеграцією українських земель до Великого князівства Литовського. Усі ці підходи об'єднувала ідея про історичну спорідненість України з Європою, що, на думку державників, і визначало специфіку української культури як «яфетичної».

У перспективі, дослідження «яфетичної» європейськості як основи етнокультурної генези українців можуть охопити широке коло історичних і міждисциплінарних наукових питань. Серед них: тлумачення витоків «яфетичної» європейськості у працях представників державницької школи історіографії (поглиблений аналіз); прояви культурної європейськості українців у різні епохи (окремо й у порівнянні з історичними наративами інших народів Європи, особливо Центральної і Східної); вплив ідей «яфетичної» європейськості на культурні й політичні події ХХ ст.; трансформації історичної європейськості українців у сучасних наукових інтерпретаціях тощо.

1. Галушко К. Консерватор на тлі доби. В. Липинський та суспільна думка європейських «правих». Київ: Темпора, 2002. 288 с.
2. Гедін М. Класократична концепція В'ячеслава Липинського як засіб українського державотворчого процесу. *Вісник КНЛУ. Серія: Історія, економіка, філософія*. 2017. Вип. 22. С. 42–61.
3. Гирич І. «Народництво» та «державництво» в українській історіографії: проблеми змістовного наповнення понять. *Молода нація*. 2000. № 4. С. 5–30.
4. Григорюк І. Погляди Миколи Чубатого на походження східнослов'янських народів. *Україна — Європа — Світ*. 2008. Вип. 1. С. 119–133.
5. Дашкевич Я. Михайло Грушевський: історик народницького чи державницького напрямку? *Україна. Наука і культура*. 1999. Вип. 30. С. 136–152.
6. Джиджора І. Матеріали московського «Архива Министерства Юстиции» до історії гетьманщини (1908). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dzhydzhora_Ivan/Materialy_moskovskoho_Arkhyva_Mynysterstva_Yustytysy_do_istorii_hetmanschyny.pdf
7. Дивнич Ю. Україна — Схід. *Українські вісті*. 1949. № 43. С. 2.
8. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Державна школа: історія, політологія, право. *Українознавство* (1996). URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Doroshenko_Dmytro/Ohliad_ukrainskoi_istoriohrafii.pdf
9. Ісаєвич Я. «Народницький» і «державницький» напрями української класичної історіографії в інтерпретації істориків кінця ХХ ст. *Історіографічна спадщина науки історії України: матеріали Всеукр. наук.-освітньої конф., м. Глухів, грудень 1996 р.* / Інститут історії НАН України, Глухівський державний педагогічний університет. Київ, Глухів, 1997. С. 5–6.
10. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник: навч. посіб. / В. М. Литвин, В. І. Гусев, А. Г. Слюсаренко та ін. Київ: Вища школа, 2002. 430 с.
11. Кордуба М. Найважливіший момент в історії України. *Літературно-науковий вісник*. 1930. № 6. С. 539–540.
12. Кривецький І. Відродження національно-державної думки в українській історіографії. *Літопис політики, письменства і мистецтва*. 1924. № 3.
13. Крип'якевич І. Український світогляд. *Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві* / ред. Я. Ісаєвич. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. С. 151–166.
14. Крупницький Б. Україна між Заходом і Сходом [1956 рік]. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/783-ukrainamizhzhakhodomiskhodom1957.html>
15. Лебедева Ю. Державницький напрям української історіографії 1920–1930-х рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Київ, 2007. 197 с.
16. Липинський В. З нагоди ювілею (Лист Вячеслава Липинського). До Видавничої Спілки і Редакції «Діла» у Львові (1928). URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Діло_\(газета\)/1928/10/3_нагоди_ювілею](https://uk.wikisource.org/wiki/Діло_(газета)/1928/10/3_нагоди_ювілею)
17. Липинський В. Хам і Яфет: з приводу десятих роковин 16/29 квітня 1918 р. (1928). URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Хам_і_Яфет
18. Літопис руський (пер. Л. Махновця). URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm>
19. Місько Н.І. Джиджора як дослідник української історіографії: О. Єфименко та її творчість в оцінці дослідника. *Культура народів Причорномор'я. Вопросы духовной культуры — Исторические науки*, 2007. № 120. С. 142–148.
20. Томашівський С. Під колесами історії. Петлюра. Політичний некролог (1922). URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Під_колеса_історії/Петлюра_\(політичний_некролог\)](https://uk.wikisource.org/wiki/Під_колеса_історії/Петлюра_(політичний_некролог))
21. Фіцик С. Погляди В'ячеслава Липинського про державу і право: дис. ... канд. ю. наук: 12.00.01. Львів, 2020. 228 с.
22. Чубатий М. Княжа Русь-Україна та виникнення трьох східнослов'янських націй. Організація Оборони Чотирьох Свобід України (ООЧСУ) (1964). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Naukove_tovarystvo_im_eni_Shevchenka/Zapysky_Tom_178_Chubatyi_M_Kniazha_Rus-Ukraina_ta_vynyknennia_trokh_skhidnoslovianskykh_natsii.pdf

23. Шелухин С. Звідкіля походить Русь. Теорія походження Київської Русі з Франції. З географічною картою (1929). URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shelukhyn_Serhii/Zvidkilia_pokhodyt_Rus_Teoriia_keltskoho_pokhodzhennia_Kyivskoi_Rusi_z_Frantsii.pdf?
24. Шульгин О. Державність чи Гайдамащина? (Збірник статей та документів) (1931). URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9644>
25. Ясь О. Державницька традиція в українській зарубіжній історичній науці 1945–1991 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06. Київ, 2000. 296 с.
26. Gibbon E. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. Vol. 1. (1782). URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/731/pg731-images.html>
27. Tylor E. B. Primitive Culture. Vol. 1. New York : Dover Publications Inc., 2016. 512 p.
8. Doroshenko D. (1996). *Ohliad ukrains'koi istoriohrafii. Derzhavna shkola: istoriia, politolohiia, pravo*. [Review of Ukrainian historiography. State school: history, political science, law]. *Ukrainoznavstvo*. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Doroshenko_Dmytro/Ohliad_ukrainskoi_istoriohrafii.pdf (in Ukrainian).
9. Isaievych Y. (1997). «Narodnyts'kyj» i «derzhavnyts'kyj» napriamy ukrains'koi klasychnoi istoriohrafii v interpretatsii istorykiv kintsia XX st. [The «populist» and «state» directions of Ukrainian classical historiography in the interpretation of historians of the late XX century]. *Historiographical heritage of the science of history of Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific and educational conference, Hlukhiv, December 1996* / Institute of History of the National Academy of Sciences of Ukraine, Hlukhiv State Pedagogical University. Kyiv, Hlukhiv. Pp. 5–6 (in Ukrainian).
10. Lytvyn V., et al. (Ed.). (2002). *Istorychna nauka: terminolohichnyj i poniatyjnyj dovidnyk: navchal'nyj posibnyk* [Historical science: terminological and conceptual reference guide : textbook]. Kyiv: High School. 430 p. (in Ukrainian).
11. Korduba M. (1930). *Najvazhnyshyj moment v istorii Ukrainy* [The most important moment in the history of Ukraine]. *Literary and scientific bulletin*, 6. Pp. 539–540 (in Ukrainian).
12. Krevets'kyj I. (1924). *Vidrodzhennia natsional'no-derzhavnoi dumky v ukrains'kij istoriohrafii* [Revival of national-state idea in Ukrainian historiography]. *A chronicle of politics, literature and art*, №3 (in Ukrainian).
13. Kryp'iakievych I. (2001). *Ukrains'kyj svitohliad* [Ukrainian Worldview]. *Ivan Krypyakevych in the family tradition, science, society* / edited by Y. Isayevych. Lviv : Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2001. Pp. 151–166 (in Ukrainian).
14. Krupnyts'kyj B. (1956). *Ukraina mizh Zakhodom i Skhodom* [Ukraine between West and East]. URL: <https://history.sumy.ua/research/article/783-ukrainamizhzhakhodomiskhodom1957.html> (in Ukrainian).
15. Lebedieva Y. (2007). *Derzhavnyts'kyj napriam ukrains'koi istoriohrafii 1920–1930-kh rr.* [State Direction of Ukrainian Historiography in the 1920s and 1930s] : PhD thesis : 07.00.06. Kyiv. 197 p. (in Ukrainian).
16. Lypynskii V. (1928). *Z nahody iuvyleiu (Lyst Viacheslava Lypyns'koho). Do Vydavnychoi Spilky i Redaktsii «Dila» u L'vovi* [On the occasion of the anniversary (Letter from Vyacheslav Lypynskiy). To the Publishing Union and the Editorial Board of Dilo in Lviv]. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Діло_\(газета\)/1928/10/3_нагоди_ювілею](https://uk.wikisource.org/wiki/Діло_(газета)/1928/10/3_нагоди_ювілею) (in Ukrainian).
17. Lypynskii V. (1928). *Kham i Yafet: z pryvodu desiatykh rokovyn 16/29 kvitnia 1918 r.* [Ham and Japheth: on the occasion of the tenth anniversary of 16/29

References

1. Halushko K. (2002). *Konservator na tli doby. V. Lypyns'kyj ta suspil'na dumka ievropejs'kykh «pravyykh»* [A conservative against the backdrop of the age. V. Lypynskii and the public opinion of the European «right-wings»]. Kyiv: Tempora. 288 p. (in Ukrainian).
2. Hedin M. (2017). *Klasokratychna kontseptsii Viacheslava Lypyns'koho iak zasib ukrains'koho derzhavotvorchoho protsesu* [Vyacheslav Lypynskii's classical concept as a means of the Ukrainian state-building process]. *KNLU Bulletin. Series: History, Economics, Philosophy*, №22. Pp. 42–61 (in Ukrainian).
3. Hyrych I. (2000). «Narodnytstvo» ta «derzhavnytstvo» v ukrains'kij istoriohrafii: problemy zmistovnoho napovnennia poniat' [«Populism» and «Statehood» in Ukrainian historiography: problems of the conceptual content of concepts]. *Young nation*, 2000, №4. Pp. 5–30 (in Ukrainian).
4. Hryhoriuk I. (2008). *Pohliady Mykoly Chubatoho na pokhodzhennia skhidnoslov'ians'kykh narodiv* [Mykola Chubatyi's views on the origin of East Slavic peoples]. *Ukraine — Europe — World*, 1. Pp. 119–133 (in Ukrainian).
5. Dashkevych Y. (1999). *Mykhajlo Hrushevs'kyj: istoryk narodnyts'koho chy derzhavnyts'koho napriamu?* [Mykhailo Hrushevskii: a historian of populism or statehood?]. *Ukraine. Science and culture*, № 30. Pp. 136–152 (in Ukrainian).
6. Dzhydzhora I. (1908). *Materialy moskovs'koho «Arkhyva Mynysterstva Yustytsyy» do istorii het'manschyny* [Materials of the Moscow «Archives of the Ministry of Justice» on the history of the Hetmanate]. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dzhydzhora_Ivan/Materialy_moskovskoho_Arkhyva_Mynysterstva_Yustytsyy_do_istorii_hetmanschyny.pdf (in Ukrainian).
7. Dyvnych, Y. (1949). *Ukraina — Skhid* [Ukraine — East]. *Ukrainian news*, 43, №2 (in Ukrainian).

- April 1918]. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/Хам_і_Яфет (in Ukrainian).
18. *Litopys rus'kyj* [«The Rus' Chronicle»]. (L. Makhnovets, Trans.). URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm> (in Ukrainian).
 19. Mis'ko N. (2007). *I. Dzhydzhora iak doslidnyk ukrains'koi istoriohrafii: O. Yefymenko ta ii tvorchist' v otsynsi doslidnyka* [I. Dzhydzhora as a researcher of Ukrainian historiography: O. Efymenko and her work in the assessment of the researcher]. *Culture of the peoples of the Black Sea region. Questions of spiritual culture — Historical Sciences*, №120. Pp. 142–148 (in Ukrainian).
 20. Tomashivs'kyj S. (1922) *Pid kolesamy istorii. Petliura. Politychnyj nekrolog* [Under the wheels of history. Petliura. Political obituary] URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/Під_колесами_історії/Петлюра_\(політичний_некролог\)](https://uk.wikisource.org/wiki/Під_колесами_історії/Петлюра_(політичний_некролог)) (in Ukrainian).
 21. Fitsyk S. (2020). *Pohliady V'iacheslava Lypyns'koho pro derzhavu i pravo* [Vyacheslav Lypynskii's Views on the State and Law] : PhD thesis : 12.00.01. Lviv. 228 p. (in Ukrainian).
 22. Chubatii, M. (1964). *Kniazha Rus'-Ukraina ta vynyknennia tr'okh skhidnoslov'ians'kykh natsij. Orhanizatsiia Oborony Chotyrokh Svobid Ukrainy (OOChSU)*. [Princely Rus-Ukraine and the Emergence of Three East Slavic Nations. Organisation for the Defence of the Four Freedoms of Ukraine (ODFU)]. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Naukove_tovarystvo_imeni_Shevchenka/Zapysky_Tom_178_Chubatyi_M_Kniazha_Rus-Ukraina_ta_vynyknennia_trokh_skhidnoslovianskykh_natsii.pdf? (in Ukrainian).
 23. Shelukhyn S. (1929). *Zvidkilia pokhodyt' Rus'. Teoriia pokhodzhennia Kyivs'koi Rusy z Frantsii. Z heohrafychnoiu kartoio* [Where did Rus' come from? The theory of the origin of Kievan Rus from France. With a geographical map]. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shelukhyn_Serhii/Zvidkilia_pokhodyt_Rus_Teoriia_keltskoho_pokhodzhennia_Kyivskoi_Rusi_z_Frantsii.pdf? (in Ukrainian).
 24. Shul'hyn O. (1931). *Derzhavnist' chy Hajdamachchyna? (Zbirnyk statej ta dokumentiv)* [Statehood or Haidamachchyna? (Collection of articles and documents)]. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=9644> (in Ukrainian).
 25. Yas O. (2000). *Derzhavnyts'ka tradytsiia v ukrains'kij zarubizhnij istorychnij nauksi 1945–1991 rr.* [Statehood Tradition in Ukrainian Foreign Historical Science in 1945–1991] : PhD thesis : 07.00.06. Kyiv. 296 p. (in Ukrainian).
 26. Gibbon E. (1782). *The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Vol. 1. URL: <https://www.gutenberg.org/cache/epub/731/pg731-images.html>.
 27. Tylor E. B. (2016). *Primitive Culture*. Vol. 1. New York: Dover Publications Inc. 512 p.